

PISIXOLOGIYA FANINING TARIXI**Soliyeva Charos SherAli qizi****Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti****Jismoniy madaniyat fakulteti****Texnologik ta'lim yo'nalishi 25/1 guruh talabasi****soliyevacharos7@gmail.com****<https://doi.org/10.5281/zenodo.17747283>**

Annotatsiya: Ushbu maqolada psixologiya fanining shakllanishi va rivojlanish tarixi ilmiy-nazariy nuqtai nazardan tahlil qilindi. Maqolada qadimgi davr falsafiy qarashlaridan boshlab, XVII-XIX asrlarda ilmiy psixologiyaning paydo bo'lishi, shu jumladan Vundt, Titchener, Pavlov, Freud, Jung va boshqa olimlarning hissasi yoritildi. Psixologiyaning nazariy yo'nalishlari, metodologik asoslari va inson ruhiyatini o'rganishdagi yondashuvlar tarixiy jarayon kontekstida tushuntiriladi.

Kalit so'zlar: Psixologiya, psixologiya tarixi, ilmiy psixologiya, qadimgi davr, eksperimental psixologiya, nazariy yondashuvlar, Vundt, Freud, Jung, psixologik metodlar.

KIRISH

Psixologiya inson ruhiy jarayonlarini, xulq-atvor va hissiy reaksiyalarni o'rganadigan fan sifatida zamonaviy ilm-fan tizimida muhim o'rin tutadi. Uning tarixi qadimgi davr falsafiy qarashlaridan boshlab, hozirgi zamonaviy psixodiagnostika va psixoterapiya usullarigacha davom etadi. Dastlab psixologik masalalar falsafa va diniy e'tiqod doirasida ko'rib chiqilgan, inson ruhiyatiga oid tushunchalar mifologiya, etika va metafizika orqali shakllangan.

XII-XIX asrlarda ilmiy yondashuvning rivojlanishi bilan psixologiya mustaqil fan sifatida shakllana boshladi. Shu davrda Vundtning tajriba psixologiyasi, Titchenerning strukturalistik yondashuvi, Freudning psixoanalitik konsepsiyasi kabi asosiy yo'nalishlar paydo bo'ldi. Psixologiya tarixini o'rganish nafaqat fan rivojini tushunishga, balki zamonaviy psixologik metodlar va nazariyalarni kontekstual ravishda qadrlashga imkon beradi.

ASOSIY QISM

Qadimgi davr psixologiyasi (mil. avvalgi davr - V asr). Qadimgi dunyoda inson ruhiyati haqidagi qarashlar ilmiy emas, mifologik va diniy xarakterga ega edi. Misr, Hind, Xitoy va Yunon falsafasida ruhiyat tushunchasi turlicha talqin qilingan: Misrda ruh va tananing bog'liqligi, o'limdan keyingi hayot konsepsiyasi asosiy mavzu bo'lgan. Hind falsafasida meditatif amaliyotlar va o'z-o'zini anglash ruhiyatni rivojlantirish vositasi sifatida qaralgan. Yunon falsafasida Platon va Aristotel inson ruhini ontologik kategoriyalar orqali tahlil qilgan.

O'rta asr psixologiyasi (V-XV asr). O'rta asrda psixologik bilimlar ko'proq diniy va etikasiy yondashuvlar bilan bog'liq edi. Ruh, insonning axloqiy xatti-harakati va uning ilohiy mohiyati haqida ilmiy-tajribaviy tahlil yetarli darajada rivojlanmagan. Shu davrda ruhiy jarayonlar va hissiyotlar insonning ruhiy ahvolini tushuntirishda metafizik tushunchalar bilan izohlangan.

Yangi davr psixologiyasi (XV-XVIII asr). Renessans davrida inson va tabiatni tadqiq qilish ilmiy asosga ega bo'la boshladi. XVII asrda Rene Dekart "Cogito, ergo sum" g'oyasi bilan ruhiyat va tananing aloqasi masalasini ilmiy nuqtai nazardan ko'rib chiqdi. Shu davrda tajriba va empirik kuzatishga asoslangan yondashuvlar shakllandi, inson psixikasini o'rganish uchun birinchi ilmiy metodlar paydo bo'ldi.

Ilmiy psixologiyaning shakllanishi (XIX asr). XIX asr psixologiyaning mustaqil fan sifatida shakllanishi davri hisoblanadi. Vundt (1879): Leipzigda birinchi psixologik laboratoriyani ochib, tajriba psixologiyasini rivojlantirdi. U psixologiyani ilmiy tajriba orqali o'rganish konsepsiyasini

ilgari surdi. Titchener: Vundtning talabasi bo'lib, strukturalistik yondashuv orqali ruhiy jarayonlarni analiz qildi. James (1890): "The Principles of Psychology" asarida funksionalistik yondashuvni ilgari surdi, psixologiyani amaliy va hayotiy kontekstda tahlil qildi. Freud: Psixoanalitik maktabni yaratib, ong osti jarayonlarini o'rganish va inson xulqini tushuntirishda yangi metodologiya taqdim etdi.

XX asr psixologiyasi - XX asrda psixologiya fanida bir qancha asosiy yo'nalishlar rivojlandi. Behaviorizm (Watson, Skinner): xulq-atvorni tajriba va kuzatuv orqali o'rganish. Gestalt psixologiyasi (Wertheimer, Köhler, Koffka): idrok va xulqni butun sifatida tahlil qilish. Kognitiv psixologiya: insonning ma'lumotni qayta ishlash jarayonlarini o'rganishga e'tibor qaratdi. Humanistik psixologiya (Rogers, Maslow): shaxs rivojlanishi, o'zini anglash va ijtimoiy moslashuvni o'rganish. Bugungi kunda psixologiya multidisipliner fan sifatida rivojlanmoqda. Neyropsixologiya, ijtimoiy psixologiya, psixometriya va psixoterapiya sohalari kengaymoqda. Zamonaviy tadqiqotlar biologik, ijtimoiy va madaniy omillarni birlashtirgan holda inson psixikasini yanada chuqur tushunishga yordam beradi.

XULOSA

Psixologiya fani inson ruhiyatini, xulq-atvor va hissiy jarayonlarni o'rganadigan mustaqil fan sifatida tarixan uzoq va murakkab rivojlanish yo'lini bosib o'tgan. Qadimgi davr falsafiy qarashlaridan boshlab, o'rta asr diniy yondashuvlari va Yangi davr ilmiy tadqiqotlarigacha bo'lgan jarayonlar psixologiyaning nazariy asoslarini shakllantirdi. XIX asrda Vundtning tajriba psixologiyasi va boshqa olimlarning hissasi bilan psixologiya mustaqil ilmiy fan sifatida rivojlana boshladi. XX asr psixologiyasi bir qancha yo'nalishlar - behaviorizm, Gestalt psixologiyasi, psixoanaliz, kognitiv va humanistik yondashuvlar - bilan boyidi va inson psixikasini o'rganishning yangi metodologiyalarini taklif etdi. Bugungi kunda psixologiya fanining rivojlanishi multidisiplinerlik, biologik va ijtimoiy omillarni birlashtirishga asoslangan holda davom etmoqda. Shunday qilib, psixologiya tarixini o'rganish zamonaviy psixologik nazariya va metodlarni chuqur tushunish, shuningdek, amaliy psixologik faoliyatlarni samarali tashkil etish uchun zarur ilmiy asos yaratadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Allport, G. (1937). *Personality: A psychological interpretation*. Holt.
2. Eysenck, H. J. (1990). Biological dimensions of personality. In L. A. Pervin (Ed.), *Handbook of personality*. Guilford Press.
3. Jung, C. G. (1971). *Psychological Types*. Princeton University Press.
4. Kretschmer, E. (1925). *Body build and character*. Harcourt, Brace & Co.
5. Watson, J. B. (1913). *Psychology as the behaviorist views it*. Psychological Review, 20(2), 158–177.
6. Skinner, B. F. (1938). *The behavior of organisms: An experimental analysis*. Appleton-Century.
7. G'oziev, E. (2010). *Umumiy psixologiya*. Toshkent: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi nashriyoti.
8. Jabborov, R. (2018). *Shaxs psixologiyasi*. Toshkent: Yangi asr avlodi.
9. Karimova, V. (2012). *Psixologiya: Shaxs va faoliyat*. Toshkent: O'qituvchi.
10. To'xtayev, B. (2004). *Umumiy psixologiya*. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi